

Legal aspects of management and organization of higher education institutions in Uzbekistan

Kozimbek GOZIEV¹

Tashkent state university of law

ARTICLE INFO

Article history:

Received May 2021

Received in revised form

28 May 2022

Accepted 20 June 2022

Available online

25 July 2022

ABSTRACT

This scientific article examines the legal and organizational features of the organization and management of higher education organizations in the Republic of Uzbekistan as well as the basics of financial independence. During the analysis, on the basis of the current national legislation, the peculiarities of the management of higher educational institutions are revealed. In addition, the circumstances hindering the development of the education sector in national legislation are highlighted by clear evidence and statistical data. A particular obstacle was the issue of reducing the absolute power of the state and the highest representative bodies in the organization and management of higher education, granting broad autonomy and freedom to this area. At the same time, the issue of adapting the foundations of higher education financing to the requirements of today, the creation of funds based not only on traditional sources of financing, but also on foreign experience was raised. A study was conducted to initiate the processes of abandoning the administrative and managerial responsibilities of the state by increasing investment attractiveness and creating broad opportunities for the private sector. It was analyzed that education in all developed countries can be regulated by one ministry. Based on a comparative analysis, the procedure for creating state and non-state organizations of higher education, licensing, accreditation as well as problems of legislation in this area and the experience of foreign countries are presented. Modern solutions to the problems of full financial independence of higher educational institutions are shown. It is also revealed that, although today higher education institutions are granted financial independence, it is impractical, state-funded student education based on quotas for state and non-state educational

¹ Lecturer of Administrative and financial law department Tashkent state university of law.

E-mail: goziev.kozimbek@tsul.uz

organizations undermines financial independence. Also, using the example of foreign countries, the issues of solving these problems of the inability to spend a certain amount of educational organizations without the permission of the Treasury are analyzed. Having analyzed the main directions of development of higher education organizations in Uzbekistan, proposals aimed at improving the legislative framework were developed.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss6/S-pp131-155>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Ўзбекистонда олий таълим муассасаларини бошқариш ва ташкил этишнинг ҳуқуқий жиҳатлари

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

молиявий мустақиллик,
хусусий таълим,
эндаумент,
таълим ташкилоти,
саводхонлик,
бошқариш,
менеджмент.

Мазкур мақолада Ўзбекистон Республикасида олий таълим ташкилотларини ташкил этиш ва бошқаришнинг ҳуқуқий ва ташкилий жиҳатлари ҳамда молиявий мустақиллик асослари ёритилган. Мавжуд миллий қонунчилик асосида таҳлил этиш асносида олий ўқув юртларини бошқаришнинг ўзига хос хусусиятлари очиб берилган. Шунингдек, миллий қонунчиликдаги таълим соҳаси ривожига тўсқинлик қилаётган ҳолатлар аниқ далиллар ва статистик маълумотлар билан ёритилган. Олий таълим соҳасини ташкил этиш ва бошқаришдаги давлатнинг ва олий вакиллик органларининг мутлақ ваколатини қисқартириш, мазкур соҳага кенг автономия ва эркинлик бериш масаласига алоҳида тўхталиб ўтилган. Шу билан бирга, олий таълимни молиялаштириш асосларини бугунги кун талабларига мослаштириш, фақатгина анъанавий молиялаш манбаси эмас, балки хорижий тажриба асосида фондлар ташкил этиш масаласи кўтарилиган. Инвестициявий жозибадорликни ошириш, хусусий секторга кенг имконият яратиш орқали давлатнинг маъмурий-буйруқбозлик механизmlаридан воз кечиш жараёнларини бошлаш тадқиқ этилган. Ривожланган мамлакатларнинг барчасида таълимни битта вазирлик билан тартибга солиш мумкинлиги таҳлил этилган. Давлат ва нодавлат олий таълим ташкилотларини ташкил этиш тартиби ва механизmlари, лицензиялаш, аккредетация қилиш ва бу борадаги қонунчилик муаммолари ва хорижий мамлакатлар тажрибаси қиёсий таҳлил асосида кўрсатилган. Олий таълим ташкилотларининг тўлиқ молиявий мустақиллик борасидаги муаммоларини бартараф этишнинг замонавий ечимлари кўрсатилган ҳамда ҳозирги кунда олий таълим ташкилотларига молиявий мустақиллик берилган бўлса-да, амалда ундан эмаслиги, давлат

томонидан давлат ва нодавлат таълим ташкилотларига квота асосида талабаларнинг бюджет асосида ўқитилиши молиявий мустақилликка путур етказиши очиб берилган. Шунингдек, таълим ташкилотлари бир сўмини ҳам фазначилик рухсатисиз сарф эта олмаслиги, бу муаммоларни ечиш масалалари хорижий мамлакатлар мисолида таҳлил этилган. Ўзбекистонда олий таълим ташкилотларини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари таҳлил қилинган ҳолда, қонунчилик асосларини такомиллаштиришга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.

Правовые аспекты управления и организации высших учебных заведений в Узбекистане

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

финансовая независимость, частное образование, эндаумент, образовательная организация, грамотность, менеджмент.

В данной научной статье рассматриваются правовые и организационные особенности организации и управления организациями высшего образования в Республике Узбекистан, а также основы финансовой независимости. В ходе анализа, на основе действующего национального законодательства, выявляются особенности управления высшими учебными заведениями. Кроме того, обстоятельства, препятствующие развитию сектора образования в национальном законодательстве, подчеркиваются четкими доказательствами и статистическими данными. Особым препятствием был вопрос о сокращении абсолютной власти государства и высших представительных органов в организации и управлении высшим образованием, предоставлении широкой автономии и свободы этой сфере. В то же время был поднят вопрос адаптации основ финансирования высшего образования к требованиям сегодняшнего дня, создания фондов, основанных не только на традиционных источниках финансирования, но и на зарубежном опыте. Было проведено исследование с целью инициирования процессов отказа от административных и управленческих обязанностей государства путем повышения инвестиционной привлекательности и создания широких возможностей для частного сектора. Было проанализировано, что образование во всех развитых странах может регулироваться одним министерством. На основе сравнительного анализа представлена процедура создания государственных и негосударственных организаций высшего образования, лицензирования, аккредитации, а также проблемы законодательства в этой сфере и опыт зарубежных стран. Показаны современные решения проблем полной финансовой независимости высших учебных заведений. Также выявлено, что, хотя сегодня высшим учебным заведениям предоставлена

финансовая независимость, это нецелесообразно, финансируемое государством обучение студентов на основе квот для государственных и негосударственных образовательных организаций подрывает финансовую независимость. Также на примере зарубежных стран анализируются вопросы решения этих проблем невозможности потратить определенную сумму образовательных организаций без разрешения казначейства. Проанализировав основные направления развития организаций высшего образования в Узбекистане, были разработаны предложения, направленные на совершенствование законодательной базы.

КИРИШ

Ўзбекистон ривожланган давлатлар қаторига кириши учун ундан тез ўзгариб турувчи ақлий меҳнат бозори эҳтиёжларига мослашиш имкониятига эга бўлган олий таълим соҳасини яратишни қатъий тақозо қилмоқда. Шу жиҳатдан олиб қараганда, мамлакатимизда фаолият юритаётган олий таълим ташкилотларининг молиявий мустақиллигини ошириш, рақобатбардошликни ривожлантириш, миллий қонунчиликдаги хусусий олий ўқув юртлари ташкил этишни қийинлаштирувчи қоидаларни бартараф этиш, олий ўқув юртларига талабаларни қабул қилиш механизмини ислоҳ қилиш, уларнинг молиявий мустақиллигини хақиқатда таъминлаш ва олий ўқув юртлари ваколатини кенгайтириш бугунги кунда долзарб вазифа бўлиб қолмоқда.

Олий таълим ташкилотлари (кейинги ўринларда – ОТТ) фаолиятининг ташкилий-хуқуқий асосларини такомиллаштиришдан, хусусан, ушбу соҳада хусусий сегментни жорий этишдан асосий мақсад давлатимизда бугунги кун талабларига жавоб берадиган, халқаро ҳамжамият меҳнат бозорида рақобатлаша оладиган, информацион технологиялардан фойдалана оладиган, чет тилларни ўрганган, мустақил фикрловчи креатив ёш мутахассис кадрларни тарбиялашдир.

Маълумки, жаҳон иқтисодиётининг шаклланишидаги асосий тенденциялардан бири бу жуда ақлли инсон капитали билан таъминланган замонавий технологияларни ривожлантиришдир.

Жаҳон тадқиқотлари шуни кўрсатадики, барча мамлакатлар жаҳон иқтисодиётининг глобаллашуви ва минтақавий интеграция жараёнлари шароитида миллий таълим тизимларининг рақобатбардошлигини сақлашга интилишади, натижада, таълим соҳасидаги қиёсий тадқиқотларга қизиқиш ортиб бормоқда.

2021 йилда Олий Мажлисга йўллаган мурожаатномасида Ш.М. Мирзиёев: "Таълим сифатини тубдан яхшилаш учун, аввало, ўқитувчилар учун ўқув дастурлари, ўқув қўлланмаларини илфор халқаро стандартларга мослаштириш зарур", дея қайд этади. Яъни Ўзбекистон Республикасининг таълим соҳасидаги миллий сиёсатининг енг муҳим стратегик мақсадларидан бири бу мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишининг зарур шарти бўлган таълимнинг қулийлиги, сифати ва самарадорлигини оширишдир.

Шу билан бирга, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 9 октябрдаги "Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгacha

ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш түғрисида"ги ПФ-5847-сонли Фармонаидамалакатимизда олий таълимни янги босқичга олиб чиқиши борасида амалга оширилиши лозим бўлган йўналишлар хуқуқий ва ташкилий жиҳатдан кўрсатиб ўтилган.

МАТЕРИАЛ ВА МЕТОДЛАР

Тадқиқот доирасида барча хуқуқий фанлар учун муҳим бўлган илмийлик, холислик, тизимлилик, детерменизм принциплари, хронологик услуг, қиёсийтаҳлил, формал-юридик, индукция, дедукция ва бошқа илмий методлар қўлланилди.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ

Олий таълим соҳасида эришилган ижобий ютуқлар билан бир қаторда ҳал қилиниши лозим бўлган қуйидаги муаммолар ҳам борлигини кўрсатиб ўтиш мумкин:

Биринчи, аҳолининг заводхонлик даражасининг пастлиги ва аҳолининг олий таълим билан жуда кам миқдори қамраб олингандиги – 12,9 % (Ўзбекистонда 2021 йилда барча олий таълим ташкилотларини битирган талабалар 103,9 минг нафарни ташкил этиши), қабул учун қатъий квотанинг ўрнатилгандиги (Масалан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 15.06.2022 йилдаги “Давлат олий таълим ташкилотларига қабул қилиш жараёнларини ташкил этиш түғрисида”ги ПҚ-279-сонли Қарорига кўра, кундузги, сиртқи, кечки ва масофавий таълим шаклига жами 110.707 нафар абитуриент талабаликка қабул қилиниши белгиланган), бироқ ҳар йили 800 мингдан ортиқ аббитуриентлар хужжат топширади ва уларнинг фақатгина кундузги таълим шаклига 77 мингга яқини талаба бўлиши мумкин ва олий таълим билан ҳаммани қамраб олиш имконининг йўқлиги, натижада, мавжуд мазкур амалиётнинг ҳалқаро тан олинган стандартларга мос келмаслиги.

Иккинчи, мамлакатимизда келажакда яратилиши мумкин бўлган иш ўринларинг сонига тўлиқ мос келадиган кадрларни тайёрлашга қаратилган сиёсат олиб борилмоқда. Аммо, ҳалқаро тажриба шуни кўрсатадики, хорижий давлатларда олий ўқув юртлари қабул квотасини белгилашда тўлиқ мустақил саналади ва квотани аниқлашда “ҳар бир битирувчи ишга жойлаштирилиши шарт” деган тамойилга асосан иш юритилмайди.

Учинчи, салоҳиятли кадрларни хорижий давлатларга, асосан, МДҲ давлатларига чиқиб кетаётганлиги. Хусусан, 01.01.2020 йил ҳолатига кўра, ЮНЕСКОнинг Статистика институти маълумотларига кўра, 53 минг нафар талабалар, асосий қисми Россияга (расмий манбаларга кўра, 30 мингдан ортиқ), Украина, Қозоғистонга (2020 йилда Қозоғистон хукумати Ўзбекистон фуқаролари учун ОТТларда 10 минг ўрин ажратган) ва бошқа Шарқий ва Фарбий Европа ҳамда Осиё давлатларига чиқиб кетмоқда.

Тўртинчи, ОТТларнинг кадрлар таркиби ва уларнинг салоҳияти талаб этиладиган зарур мутаҳассисларни тайёрлашга имкон бермайди. ОТТларда мансаб окладлари даражасининг рақобатбардош эмаслиги, мавжуд муҳит педагогларнинг ўз устида ишлашини рағбатлантирмаётганлиги, шунингдек, ОТТ бошқарувнинг қатъий марказлашганлиги ҳамда педагог ходимларни ўқув ишларига боғлиқ бўлмаган ташкилий ишларга мунтазам равишда жалб этилаётганлиги яққол намоён бўлаётган муаммолардир.

Бешинчи, талабаларнинг инглиз тилини билиш даражасининг пастлиги ҳам ўкув жараёнига хорижий мутаҳассисларни жалб этишга, инглиз тилидаги адабиётлардан фойдаланишга ва таълим соҳасида ҳалқаро ҳамкорликни ривожлантиришга имкон бермайди.

Олтинчи, ҳар бир йўналиш бўйича ОТТ фаолияти ва ўкув дастурларининг давлат таълим стандартлари билан белгиланиши, ОТТларни реал эҳтиёждан келиб чиққан ҳолда ўз ўкув дастурлари ва таълим стандартларини мустақил белгилаш имконини бермайди. Бу, ўз навбатида, мазкур амалиётни умумэътироф этилган ҳалқаро стандартлар ва бозор иқтисодиёти механизмлари асосида тартибга солиш имконини бермаяпти.

Еттинчи, мамлакатда мавжуд давлат ОТТларнинг хақиқатда молиявий мустақил эмаслиги таълим соҳасида рақобатни йўққа чиқармоқда. Ўзбекистон қонунчилиги ОТТларни тижорат ташкилоти шаклида ташкил қилишга ёки давлат олий таълим ташкилотларини хусусийлаштиришга имкон бермаслиги таълим бизнесига 10-15 млн. долларгача инвестиция киритишга қодир бўлган инвесторлар олдидаги жозибадорлигини пасайтиради ва сифатли таълим хизмати кўрсатиш имконини берадиган хусусий ОТТларни ташкил қилишга йўл бермайди.

Ўзбекистонда олий таълим ташкилотлари фаолиятининг бугунги ҳолати ва ушбу соҳадаги мавжуд муаммолар. Ўзбекистонда таълим соҳасида бошқарувни Ўзбекистон Республикаси Президенти, Олий Мажлис, Вазирлар Маҳкамаси, Мактабгача таълим вазирлиги, Ҳалқ таълими вазирлиги, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги ва соҳаларга ихтисослашув бўйича тегишли 17 та вазирлик ва идоралар томонидан амалга оширилади.

Янги ташкил этилган институт ва филиаллар ҳисобидан юртимиздаги олий таълим ташкилотлари сони 167 тага, шундан университет 32 та, институт 48 та, академия 3 та, консерватория 1 та, худудлардаги филиаллар 26 та, хорижий университетлар филиаллари 30 та ва нодавлат таълим ташкилотлар сони 27 тага етди. Хорижий университетлар филиалларининг аксарият қўпчилиги Тошкент шаҳрида жойлашган. Булар Вебстер университетининг филиали, Вестминстер ҳалқаро университети, Москва давлат университети филиали, Сингапур менежментни ривожлантириш институти, Турин политехника университети Губкин номидаги Россия давлат нефт ва газ университети, ва Инҳа университети ва бошқалар.

Сўнгги бир йилда Ўзбекистонда ўндан ортиқ таълим ташкилоти ва уларнинг филиали ташкил этилди ҳамда олий таълимда иқтисодиётнинг реал секторидаги талаб ва эҳтиёждан келиб чиққан ҳолда сиртқи, кечки ва онлайн ўкув йўналишлари очилди.

Олий таълим соҳасидаги муаммолар ва уларни ечиш йўллари сифатида қўйидагилар кўрсатиб ўтиш мумкин: Ўзбекистонда олий таълим олишга бўлган эҳтиёжнинг юқорилиги ва ажратилган квоталар сонининг камлиги.

Республикамизда янги олий таълим ташкилотларининг ташкил этилиши, олий таълим ташкилотларига квоталарнинг қисман оширилиши, шунингдек, таълим йўналишида кечки ва сиртқи бўлимларнинг жорий қилиниши ёшларнинг олий таълим олишга бўлган эҳтиёжини тўлиқ қондириш имконини бермайди. Сўнгги 5 йиллик маълумотлар таҳлили шуни кўрсатадики, олий таълимга бўлган эҳтиёж, яъни олий таълим ташкилотига ўқишга кириш истаги бўлган фуқаролар сони тобора ортиб бормоқда.

Хусусан, 2016 йилда 663298 нафар, 2017 йилда 729947 нафар, 2018 йилда 679000 нафар, 2019 йилда 1.066.925 нафар 2020 йилда 1.483.211 нафар 2021 йилда 948211 нафар абитуриент олий таълим ташкилотига ўқишига кириш учун ариза топширган.

Бироқ йилдан йилга олий таълимга бўлган талаб ошиб боришига қарамасдан квоталар сони 2017 йилда 66586 нафардан 2022 йилда 77477 нафаргагина оширилган.

Бундан кўриниб турибдики, олий таълим олиш учун ўқишига қабул қилинмай қолган абитетиентлар қисми кейинги абитетиентларнинг сонига қўшилган ҳолда йилдан йилга кўпайиб борган. Бу эса олий таълимдаги асосий муаммолардан бири ҳисобланади. 2017 йилда 729947 нафар абитетиентдан 66586 нафари талабалар сафига қабул қилинган бўлиб, бу эса жами абитетиентларнинг **9.1%ни** ташкил этади.

Хорижий давлатлардаги олий таълим олиш учун абитетиентларнинг мурожаатлари ва талабалар сафига қабул қилинган талабалар сонини таҳлил этишда ЮНЕСКОнинг **Gross entry ratio to first tertiary programmes** индикатори маълумотига алоҳида эътибор қаратиш зарур:

№	Давлат	Ўқишига қабул қилиш % ҳисобида
1.	Сербия	97,4
2.	Янги Зеландия	95,6
3.	Туркия	92,3
4.	Чили	87,9
5.	Швейцария	86,9
6.	Дания	85,4
7.	Беларусь	84,4
8.	Россия	84,2
9.	Япония	81,1
10.	Қозоғистон	80,2
11.	АҚШ	50,9
11.	Афғонистон	15

Ўзбекистондаги қўрсаткич қўшни давлатлардан саккиз маротаба кам миқдорни ташкил этмоқда.

Юқоридаги ҳолатлар билим даражаси юқори бўлган қобилиятли абитетиентларнинг хорижда таҳсил олиши учун мамлакатни тарк этишига сабаб бўлмоқда. Хусусан, 2017–2021 йиллар ўрганилганда абитетиентлар таҳсил олиш учун сезиларли даражада хорижга чиқиб кетишган. 2013 йилда 8243 нафар, 2014 йил 26070 нафар, 2015 йил 27918 нафар, 2020 йилда эса ўзбекистонлик талабаларнинг 30 мингга яқини Россияда, 3 529 нафари Қозоғистонда, 2061 нафари Украина, 727 нафари Германияда, 700 нафари Жанубий Кореяда, 671 нафари Малайзияда, 556 нафари Туркияда, 481 нафари АҚШ да ва бошқа давлатларда таҳсил олмоқда.

Сўнгги йиллар тенденцияси ўзбекистонлик ёшларнинг, асосан, Россия, Қозоғистон, Қирғизистон, Украина, Чехия, Болтиқ бўйи давлатлари (Литва, Латвия, Эстония)га ўқишига киришга бўлган эҳтиёжини қўрсатмоқда. Бунинг асосий омилларидан бири Ўзбекистонда мавжуд чекланган квота миқдори бўлса, бошқа тарафдан хусусий олий таълим ташкилотларнинг кам эканлигини қўрсатиш мумкин.

Ўзбекистонда олий маълумотга эга бўлган фуқароларнинг сони ошишида олий таълим ташкилотларининг сони ўсиб бориши ҳам ҳал қилувчи омил ҳисобланади. Айни қунда мамлакатимизда 35 миллиондан ортиқ аҳоли учун 167 та олий таълим ташкилоти (университетлар филиаллари ва хорижий давлатлар университетларини қўшиб ҳисоблаганда) фаолият юритмоқда.

Бу қўрсаткични бошқа давлатлар билан солиштирсақ, тафовут яққол кўзга ташланади. Россияда 607 давлат ва 358 нодавлат олий таълим ташкилоти фаолият юритади, уларда жами 4,7 миллион талаба таҳсил олади (аҳолиси тахминан 144 миллион). Қозоғистонда 122 олий ўқув юрти мавжуд ва уларда 496 мингдан ортиқ талаба ўқийди (аҳолиси тахминан 17 миллион). Қирғизистонда 56 олий таълим даргоҳи 230 мингдан ортиқ талабани қамраб олган (аҳолиси тахминан 7 миллион). 2018-2019 йил статистикасига кўра, Буюк Британияда 164 олий таълим ташкилоти мавжуд (аҳолиси тахминан 68 миллион). Талabalар сони 2020–2021 йилдаги маълумотларга кўра, 2 миллион 500 мингдан ошиқ, шулардан тахминан 440 минги хорижий талabalар эканлигини ҳам таъкидлаш лозим. Ушбу рақамлар олий таълим қамрови бўйича қўрсаткичларимиз нисбатан анча паст эканлигини тасдиқлайди.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 08 октябрдаги “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги ПФ-5847-сон Фармонида олий таълим ташкилотларига талabalар қабул қилишнинг умумий қўрсаткичларини 2030 йилгача босқичма-босқич 50 фоиздан ошириш назарда тутилган.

Мазкур Фармон қабул қилингандан сўнг Олий таълим тизими니 комплекс ривожлантириш дастурида мутахассислар тайёрлашнинг мақсадли параметрлари белгиланган. Унга кўра, 2021 йилга бориб квоталар 2016 йилга солиштиргандан гуманитар соҳа бўйича 54,8%, ижтимоий соҳа, иқтисод ва ҳуқуқ бўйича 5,2%, ишлаб чиқариш ва техник соҳа бўйича 25,2%, қишлоқ ва сув хўжалигига 5,9%, соғлиқни сақлаш ва ижтимоий таъминот йўналишида 25,7%, хизматлар соҳасида 39,7 фоизга ошишига олиб келди. Агар мана шу ҳисоб-китобга қарайдиган бўлсак, 2022 йилда 100.000 мингдан ортиқ абитуриент ўқишга қабул қилиниши керак. Жорий йил учун бу анча кам миқдор эканлигини бу йил 1 млн.дан ортиқ аббитуриент ҳужжат топшириши кутилаётганлигидан ҳам кўрса бўлади.

Ўзбекистонда режали иқтисодиётдан аллақачон воз кечилган бўлса-да, таълим тизимида ҳали-ҳануз квоталар ва режалаштиришнинг самарасиз усулларидан фойдаланилмоқда, таълим соҳасида бозор иқтисодиёти механизмлари жорий қилинмаган.

Ушбу соҳадаги муаммони қуйидагича изоҳлаш мумкин:

1. Ўзбекистонда бугунги кунда мавжуд олий таълим ташкилотлари қатъий белгиланган квоталар туфайли ҳар ўқув йилида юзага келадиган аббитуриентларнинг талаб ҳамда эҳтиёжларини қондириш имкониятига эга эмас.

2. Мавжуд олий таълим ташкилотларининг инфраструктураси, педагог ходимлар билан таъминланганлик даражаси ва ўқув техник таъминоти квотадан ташқари аббитуриентларни қамраб олиш имкониятига эга эмас.

3. Хорижий университетларнинг филиалларини очиш механизмларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда аниқ белгиланмаганлиги ва ушбу филиалларнинг фаолият юритиш моделларининг ишлаб чиқилмаганлиги ҳамда давлат олий таълим ташкилотларининг хусусийлаштириш имкониятининг мавжуд эмаслиги.

4. Олий таълим ташкилотлари ўртасида рақобат йўқлиги. Ривожланган давлатларда олий таълим ташкилотлари иқтидорли талабаларни ўзига жалб қилиш учун рақобат олиб боради. АҚШ тажрибасида самарали қўлланидиган стандартлаштирилган тестлар – SAT ёрдамида абитуриентлар билими ва салоҳиятини аниқлаштириш орқали барча абитуриентлар билимини баҳолашни унификациялаштириш имконини беради.

Хулоса қилиб айтганда, белгиланган квота кўрсаткичлари аҳоли сонига ва йилдан йилга ошиб бораётган абитуриентлар сонига нисбатан жуда кам ҳисобланади, шу нуқтаи назаридан мазкур соҳани бозор иқтисодиёти механизмлари асосида тартибга солиш талаб қилинади.

Олий таълим ташкилотлари битирувчиларининг касбий малакаларининг паст даражада эканлиги. Бугунги кунда олий таълим соҳасидаги асосий муаммолардан бири бу тегишли таълим муассасалари битирувчиларининг олган дипломлари бўйича мутахассислиги юзасидан етарли даражада малака ва амалий қўникмаларга эга эмаслигидир. Ўзбекистон олий таълим тизимини ўрганган БМТнинг Фан, таълим ва маданият масалалари бўйича қўмитаси ва DGP Research & Consulting эксперталарининг хулосаларига кўра, кадрлар тайёрлаш жараёнида назарий билимлар, амалий қўникмалар ва малакалар эгаллашда жиддий муаммолар мавжуд. Хусусан, эксперталарнинг фикрича, талабаларнинг ишлаб чиқариш амалиёти самарали ташкил этилмаганлиги боис битирувчиларнинг муайян қисми ишга жойлашганларидан кейин хизмат жойларида мутахассисликлари бўйича ўз малака ва қўникмаларини қўшимча равишда ўзлаштиришга мажбур бўлмоқдалар.

Шунингдек, эксперталарнинг таъкидлашича, бундай салбий ҳолатларнинг юзага келишига таълим сифати устидан назорат механизмларининг самарасизлиги, олий таълимда малакали педагогик ва бошқарув кадрларининг танқислиги, хорижнинг етакчи таълим муассасалари билан ҳамкорликнинг суст ташкил қилинганлиги кабилар сабаб бўлмоқда. Бунинг оқибатида, кўпинча, олий ўқув юртлари битирувчилари ўз мутахассисликлари бўйича юзаки билимга эга бўладилар, чукур назарий билим эгалари эса уларни амалиётда қўллай олмайдилар.

Ушбу соҳадаги яна бир муаммо сифатида олий ўқув юртлари ўз битирувчиларининг кейинги тақдири билан қизиқишдан манфаатдор эмаслигини кўрсатиш мумкин. Аслида, битирувчининг тез ва сифатли ишга жойлашиш даражаси муайян олий ўқув юртининг самарадорлигини белгиловчи асосий омил бўлиши лозим. Ривожланган мамлакатларда абитуриентлар бирон-бир университет ва дастурни танлашлари учун асосий кўрсаткичи (индикатори) битирувчиларнинг ишга жойлашиш статистикаси ҳисобланади. Бунда битирувчиларни қанчалик тез ва нуфузли ишга жойлашганликлари битирувчилар сифатини белгилаб берадиган асосий мезон сифатида эътироф этилади.

Ўз навбатида, таълим сифатини оширишда олий таълим ташкилотлари ўртасида соғлом рақобатнинг бўлиши ҳал қилувчи аҳамиятга эгадир. ОТТ ўртасида чинакам рақобат бўлиши учун бир хил йўналиш бўйича кадрлар тайёрлайдиган университетлар кўпайиши керак. Башарти, айнан шу йўналишда кадр тайёрлайдиган ОТТ бўлмаса, монополист ОТТ ўз кўрсаткичларини яхшилашдан манфаатдор бўлмайди.

Ушбу қайд этилган ҳолатлар олий таълим муассасида маркетинг ва менежмент асосларини чуқур эгаллаган бозор иқтисодиёти, жамият ривожи өхтиёжларини англаған замонавий бошқарувчиларнинг ҳамда таълимга инновацион ёндашадиган педагог кадрларнинг етишмаслиги билан изоҳланади.

Олий таълим тизимини бошқаришни эркинлаштириш ва ушбу соҳада хусусий таълимни жорий этиш заруратини мавжудлиги.

Мустақилликнинг дастлабки йилларида бозор муносабатларига ўтиш муносабати билан олий ўқув юртлари фаолиятини мувофиқлаштириш мақсадида олий таълимни бошқариш анча марказлашган ҳолда амалга оширилганлиги маълум. Шу билан бирга, бозор муносабатларининг босқичма-босқич чуқурлашиб бориши баробарида юқори турувчи назорат органларининг олий ўқув юртлари фаолиятига тез-тез аралашуви ва бу муассасаларда тегишли ваколатларнинг етарли эмаслиги каби омиллар олий таълим сифатига салбий таъсир кўрсата бошлади.

Бинобарин, жамият ҳаётининг барча соҳаларида ўзгаришлар ва ислоҳотлар ривожланиш суръатлари тобора ошиб бораётган бугунги кунда олий таълим ташкилотлари қарорлар қабул қилишда мустақил бўлишлари ва вазиятга қараб тезкор ҳаракат қилишлари талаб этилади. Улар иқтисодиёт ва бизнес өхтиёжларини ҳисобга олган ҳолда юқори даражада ташкиллаша олиш лаёқатига эга бўлишга интилишлари лозим бўлади. Шу нуқтаи назардан олий таълим ташкилотларининг ваколатлари жиддий кенгайтирилиши зарур. Энг аввало, олий таълим ташкилотларига корпоратив бошқарув ва академик мустақиллик принциплари асосида уларнинг фаолиятини таъминлайдиган ваколатларни бериш керак бўлади.

Бугунги кунда олий таълим тизимиға хусусий секторнинг кириши ва таълимнинг тижоратлашиши қатъий чегараланган. Мавжуд олий таълим ташкилотлари аксарият ҳолларда монопол мавқега эга ва улар ривожланишни хоҳлашмайди.

Агар хусусий олий таълим ташкилотлари ташкил этилса, уларга малакали профессор-ўқитувчиларни ўтиши кузатилиши табиий. Мисол учун, бугунги кунда қўшни Қозоғистон Республикасида 60 та давлатга қарашли олий таълим муасссалари мавжуд бўлса, 71 та хусусий олий таълим ташкилотлари фаолият юритмоқда. Соҳалараро рақобат муҳити яратилган.

АҚШ университетлари дунёда энг кучли рақобат шароитида ўз фаолиятини кўрсатмоқда. Шанхай рейтингига кўра, дунёнинг 30 та энг рейтинги баланд университетларининг 22 таси, 100 та энг машҳур университетнинг 51 таси АҚШ худудида фаолият юритади.

Ўзбекистонда олий таълимни ривожлантиришга молиявий ресурсларнинг чекланганлиги, аксарият ҳолларда хусусий секторни жалб қилишнинг оқсанши, маъмурий-буйруқбозлик элементларини ўзида сақлаб қолган тизим томонидан тартибга солишнинг мавжуд модели ҳам тўсқинлик қилмоқда.

Олий таълим соҳасини тартибга солишида Вазирлар Маҳкамаси ва Олий ва ўрта-маҳсус таълим вазирлигининг ваколатлари юқорилиги, мазкур органлар томонидан ташкилий-молиявий ва таълим фаолияти йўналишларининг барчаси белгилаб берилиши бу соҳани ривожлантириш учун шароит берилмагани ҳолда улар ўртасидаги рақобатни йўққа чиқаради.

Професор-ўқитувчилар меҳнат фаолиятига ҳақ тўлаш ва рағбатлантириш, тўлов-контракт шартнома асосида талабаларни ўқишга қабул қилиш квоталари, ҳақ миқдори давлат томонидан тўлиқ белгилаб берилади. Янги йўналишдаги бакалавриат ва магистратура мутахассисликларини жорий этишни асослашнинг мураккаб ва узоқ давом этадиган жараён эканлигини алоҳида қайд этиш зарур.

Олий таълим ташкилотлари Бошқарув Кенгашлари таркибий ўзгартиришларни ҳам амалга оширишга тўлиқ ҳақли эмаслиги, соҳа бўйича вазирлик ва идоралар томонидан фаолиятига аралашиш, таркибий тармоқларнинг сони иерархик тартибда белгиланиши меҳнат бозоридаги талаб ва таклиф эҳтиёжини аниқлаш имкониятини чеклайди.

Ўзбекистонда олий таълим тизимини хусусийлаштириш заруратини қўйидагилар билан асослаш мумкин:

– Давлат раҳбари томонидан давлат ва жамиятни ривожлантиришда хусусий секторни кенгроқ жалб қилишга кенг имконият яратиш асосий мақсад қилинган даврда давлат таълим ташкилотларида хусусийлаштириш жараёнларини бошлаш;

– Топ-1000 таликка кирган таълим ташкилотларининг аксарияти хусусий университетларидир. Улар ўз рейтингини сақлаб қолиш ва ошириш учун сифатли кадрни меҳнат бозорига олиб чиқиш учун курашади;

– хусусий таълимнинг ортиши соғлом рақобатни юзага келтиради ҳамда таълим сифатига алоҳида эътибор берилади;

– хусусий таълимда сифатни таъминлаш учун малакали, рақобатбардош, хорижий тилларни ўзлаштирган, профессор-ўқитувчилар таркиби шаклланишига ҳаракат қилинади, бу эса, ўз навбатида, ижтимоий ва иқтисодий кафолатларни яхшилашга, хорижий давлатлардаги юқори малакали профессорларни мамлакатимизга жалб қилишга имконият яратади;

– Олий таълим ташкилотларидаги иш берувчилар ҳам номзоднинг дипломидан кўра унинг билим ва савиясига эътибор бериши, таниш-билишчиликнинг олдини олиш имкони мавжуд бўлади, бу эса, ўз навбатида, таҳсил олувчи талабанинг ҳеч ким томонидан «мажбуран» таълимга жалб қилиниши шарт бўлмайди;

– Сингапур тажрибасидан келиб чиқсан ҳолда инсон ресурсидан яхшироқ фойдаланиш мамлакат иқтисодиётини янада яхшироқ ривожлантиради. Бу эса таълимни ривожлантириш унга қулайлик ва озодликни ҳадя қилиш баробарида хусусий секторнинг давлат секторидан кўра доимо сифатлироқ ишлашини исботлайди.

– давлат олий таълим ташкилотларини тўлиқ хусусийлаштириш талаб-таклиф мувозанатини тўлиқ таъминлайди ва аниқлаштиради.

Хусусий олий ўқув юртларини ташкил этишда қонунчиликдаги чекловлар. Амалдаги қонунчиликда нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш соҳаси билан боғлиқ қоидалар Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 27 мартағи 241-сонли “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш соҳасидаги фаолиятни лицензиялаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарорида белгилаб қўйилган. Хусусан, Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунининг “Таълим ташкилотининг ҳуқуқий мақоми” деб номланган 29-моддасига кўра, таълим муассасасини аккредитациялаш ваколатли давлат органи

томонидан аттестацияга асосан амалга оширилади. Таълим ташкилоти юридик шахс бўлиб, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда барпо этилади. Нодавлат таълим ташкилоти Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси белгилаган тартибда давлат аккредитациясидан ўтган пайтдан бошлаб юридик шахс ҳуқуқлари ва таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлади.

Давлат бюджет маблағи етарли бўлмаган ҳамда олий маълумотга талаб ортиб бораётган ва таклиф етарли бўлмаган ҳозирги шароитда давлат таълим ташкилотлари билан бир қаторда нодавлат ва хусусий таълим секторининг ривожланиши рақобатга йўл очади. Бироқ бизда рақобатни ривожлантириш таълим соҳасидаги миллий дастурининг асосий мақсадларидан бири бўлса-да, Ўзбекистонда бугунги кунда 14 та хусусий олий таълим ташкилоти рўйхатдан ўтган халос.

Бунинг оқибатида бир-бирига боғлиқ бўлган салбий муаммоларнинг занжири шаклланмоқда: амалдаги қонунчиликда лицензия олиш учун, албатта, ҳўжалик юритувчи субъект бўлиш лозимлиги, аммо қонун бўйича таълим соҳасида унга аккредитациядан кейин эга бўлиши белгиланган. Аккредитацияни эса таълим сифати белгиланган стандартлар ва талабларга жавоб беришини исботлаш лозим бўлган жараёнлар тугаганидан сўнг олиш мумкин.

Юқорида қайд этиб ўтилган қонун ва қарорнинг мазмунидан олий таълим соҳасида хусусийлик асосида ўқув юртини ташкил қилишга тўскىнлик йўқдай бўлиб кўринса-да, буғунги кунда мамлакатимизда бундай шаклдаги бор-йўғи 10 дан ортиқ ўқув муассасаси ташкил этилган.

Лекин мактабгача таълим ва ўрта таълим босқичларида нодавлат ўқув муассасалари фаолият юритиб келмоқда. Бунинг асосий сабаби Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни ва Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2018 йил 27 марта 241-сонли “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш соҳасидаги фаолиятни лицензиялаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги Қарорида ҳамда бошқа ҳужжатларда хусусий таълим муасасасини очиш, унинг қандай мақомдаги юридик шахс сифатида фаолият юритиши (акционерлик жамияти, маъсулияти чекланган жамият, тижорий юридик шахслар бирлашмалари ва бошқалар) каби масалалар аниқ ўз ифодасини топмаган.

Хусусий олий ўқув юртларини ташкил этиш борасида аниқ қонунчилик базасининг етарли даражада эмаслиги таълим ташкилотларини ташкил этиш Президент ва Вазирлар Маҳкамаси ваколатига кириши туфайли лицензия олишни сўраб Вазирлар Маҳкамаси ва Таълимни назорат қилиш инспекциясига қилинган мурожаатларни кўриб чиқиш масаласи қийинлигicha қолиб кетмоқда.

Олий таълим ташкилотини бошқаришга замонавий таълим менеджментини чуқур эгаллаган кадрларни кўпроқ жалб этиш зарурати.

Таъкидлаш ўринлики, замонавий таълим менеджменти амалиётини заиф даражада билишлик олий таълим ташкилотларида кадрлар тайёрлашнинг паст даражада эканлигининг ички сабабларидан бири ҳисобланади. Олий таълим ташкилотларининг қўпчилик раҳбарлари ходимларни бошқаришнинг замонавий принциплари ҳақида етарли даражада боҳабар эмаслар, улар кадрлар билан ишлашда, асосан, қаттиқ маъмурий услубларга таянадилар, оқибатда, ижодий тафаккурли шахслар ишдан бўшаб кетишади ва уларнинг ўрнини ташаббусиз ва

кам малакали ўқитувчилар эгаллайди. Бундай аҳволда кадрларни танлаш, одатда, қолоқ усуллар асосида амалга оширилиб, асосий эътибор номзоднинг илмий интеллектуал салоҳиятига эмас, балки ижрочилик жиҳатига қаратилади. Бундай ёндашув натижасида ўқув ва ўқув методик ишлар олиб боришнинг илғор халқаро тажрибаси билан чуқур таниш бўлмаган педагог ходимлар таркиби шакллантирилади.

А. Ҳамидованинг фикрича, “ОТТ томонидан таклиф этилган таълим хизматлари сифати аккредитация бўйича давлат органларининг расмий баҳолаш ўтказиши асосида амалга оширилади. Битирувчиларнинг билим натижалари эса иш берувчилар томонидан баҳоланади. Бироқ аниқлаш лозимки, қайси асосий омиллар таълим жараёнига таъсир кўрсатади? Албатта, бу таълимни молиялаштириш, қулай шароитларни яратиш, ОТТнинг юқори ривожланган ташкилий таркибининг мавжудлиги, юқори даражада техник қуролланганлик ва бошқалар ҳисобланади. Бироқ талабаларнинг юқори билим даражасини таъминловчи энг муҳим аҳамиятли ресурс – педагогик кадрлар ҳисобланади”, деб қайд этган.

Шунингдек, Б.Қодиров: “Олий таълим муассасалариға педагог ходимларни танлов асосида ишга қабул қилиш механизми ҳар доим тўлақонли ишламаётганлиги, илмий кенгашларда ўтказилаётган танловлар, овоз беришлар, муқобил номзодларни шакллантириш кўп ҳолларда сунъий равища ташкил этаётганлигини” кўрсатган.

Олий таълим даргоҳларида билим берадиган педагогик ходимларнинг касбий даражаси, маҳорати, малакаси ва бошқа омиллари битирувчилар билимини баҳолаш даражасини аниқлайди.

Професор О.Мусурмонованинг фикрича, “Педагог кадрлар креатив бўлиши, бу унинг ўз фаолиятига инновацион ёндашувлари билан шаклланиши, ташаббускорлик, самарали мулоқот, юксак сиёсий ва ижимоий мавқе, олдиндан кўра олиш интуицияси ривожланганлиги ва ташкилот фаолиятининг қаерга йўналишини тезда пайқаб олиш билан характерланиши” билан тавсифланишини кўрсатган.

Шу сабабли ҳам таълим ташкилотлари педагогик ходимларнинг ролини ошириши ва уларни самарали бошқариш усулларини такомиллаштириши зарур.

Шундай экан, бу ҳолат ўқув юртларининг барча фаолият турлари билан чамбарчас боғлиқдир. ОТТда педагогик кадрларни бошқариш сифатини таъминлашга эътиборни қаратиш, улар билан ўзаро алоқадорлик самарадорлигини ошириш ҳамда фаолият натижаларидан манфаатдорлигини таъминлаш зарур. Бунда хусусий олий таълим ташкилотларининг ташкил этилиши маълум даражада педагог ходимлар ўртасида соғлом рақобатни юзага келтиради. Зоро, юқори иш ҳақи тўланадиган, таълим бериш учун кенг шароитлар яратилган ва замонавий инновацион хусусий таълим муассасасида ишлаш учун педагоглар ҳам тегишли билим ва малака компетенцияларига эга бўлишлари керак бўлади.

Олий таълим ташкилотларини молиялаштириш тартиб ва асосларини янада такомиллаштиришнинг зарурлиги.

Бугунги кунда Ўзбекистонда давлат олий таълим ташкилотларини молиялаштириш тартиби Ўзбекистон Республикаси Президентининг 24.12.2021 йилдаги “Давлат олий таълим муассасалариға молиявий мустақиллик бериш чоратадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-61-сонли Қарори асосида амалга оширилаётган

бўлса-да, Ўзбекистонда давлат бюджетидан ҳар бир талабага тўғри келувчи харажат бошқа давлатларга қараганди анча паст даражани ташкил этади. Масалан, Туркияга нисбатан 3 марта, Малайзияга нисбатан 7 марта кам. 2021 йилдан бери олий таълимни молиялаштиришнинг умумий миқдорида давлат ғазнасидан харажатлар 60 фоиздан 35 фоизача камайди. Давлат харажатлари камайиши билан олий ўқув юртлари қўпроқ таълим учун тўловлар ҳисобига молиялаштиришга ўтмоқда.

Бундан ташқари, мазкур Қарорнинг 5-бандида молиявий мустақиллик берилаётган давлат олий таълим муассасалари юридик шахс мақомига эга бўлган бюджет маблағларини олувчи давлат ташкилоти ҳисобланиши қайд этилган бўлиб, бу эса биз айтаётган молиявий мустақилликни йўқقا чиқаради.

Сабаби, агарда таълим ташкилоти бюджетдан маблағ олувчи бўлса, унинг молиявий мустақиллиги хақида асос сўроқ остида қолади.

Ўзбекистонда олий таълимни хусусий молиялаш даражаси (60 фоиз) АҚШга нисбатан (57 фоиз) ва Буюк Британияга нисбатан (52 фоиз) ҳам юқори. Баъзи ривожланган давлатларда олий таълимни молиялаштириш 30-40 фоизни ташкил қиласди.

Ўзбекистонда эса молиявий мустақиллик берилган олий таълим ташкилотларида эса қабул қилинаётган талабалар сонининг ортиши, балки табақалаштирилган тўлов-контракт тизими жорий этилиши билан ҳам қопланмоқда.

Бироқ табақалаштирилган тўлов-контракт тизимида супер контракт ёки гиперконтракт орқали молиявий ресурсларни ошириш мумкин бўлса-да, имтиҳонларда белгиланган балларни тўплай олмаган ёки умуман балл олмаган абитуриентларнинг талаба бўлиши, келажакда сифатсиз кадрларнинг етишиб чиқишига ва таълим ташкилоти имиджига ҳам салбий таъсир кўрсатади.

Бундан ташқари, олий ўқув юртларидаги таълимни тўлов-контракт асосида белгилашнинг давлат томонидан минимал ва максимал миқдорлари белгилаб берилиши ва маблағларнинг молия ва ғазна бўлимлари рухсатисиз бир сўмини ҳам ишлата олмаслиги олий ўқув юртларининг молиявий ресурсларидан фойдаланиш имкониятларини чеклайди.

Айрим ривожланган мамлакатларда ЯИМга нисбатан 2-3 фоиз атрофидаги давлат бюджети харажатлари катта рақамлардаги олий таълим билан қамров даражасини кўрсатиб беради. Бунинг сабаби эса хусусий манбалардан самарали фойдаланиш миқёсининг сезилги билан излаш лозим.

Албатта, бу фикрни асосли деб айтиш жоиз. Таълим ташкилоти томонидан тўлиқ молиявий мустақилликни таъминлаш учун контракт тизимидан ташқари ноанъянавий молиявий ресурсларни жалб этиш йўлларини излаш лозим.

Дунёдаги таълим тизими жуда тараққий этган АҚШ ва Буюк Британия каби давлатларда эндаумент-инвестиция фонди орқали маблағ жалб этиш билан олий ўқув юртларининг молиявий мустақиллигини таъминлашга ҳаракат қилинади.

Бунинг ижобий томони бу маблағлар, асосан, хайрия мақсадларида бўлади ва турли хил солиқлардан озод этилган бўлиб, олий ўқув юртларининг барқарор молиявий мустақиллигини таъминлайди.

С. Кульпиннинг фикрича, эндаумент-инвестиция фонди “бу университетларнинг давлатдан катта мустақиллик ва автономия йўлидан боришга ҳаракат қилаётганининг натижасидир. Мамлакат иқтисодиётининг капиталлашуви

университетларнинг янги даромад моддаларини излашга ундаиди. Баъзи эксперталар фонд маблағларини давлат харажатларининг ўсиши ва ижтимоий соҳани тижоратлаштириш билан боғлиқ бўлмаган ижтимоий инвестициялар институтлари деб билишади".

Гарвард университети эндаументи қадимий фонdlардан бири бўлиб, дастлабки хайрияни 1649 йилда ўз битиувчиларидан ер участкаси қўринишида олган бўлса, 2021 йил июнь ҳолатига кўра, фонднинг маблағлари миқдори 53,2 млрд долларга баҳоланаётган бўлса, 2021 молия йилининг ўзида 10 миллиард доллардан даромад қилган ва унинг тарихидаги энг катта ўсишни қайд этган ҳамда бу дунёдаги энг йирик асос ҳисобланади.

Мазкур маблағлари профессор-ўқитувчиларнинг иқтисиодий-ижтимоий кафолатларига, университетнинг моддий-техник базасини ривожлантиришга, Гарвард университетида техник ва кўмакчи ходим сифатида ишлаётган талабаларнинг ойлик маошларига ва бошқа фаолиятларга сарф қилинади.

Ню-Жерси коллежи жамғармаси июнь ойидаги яқунланган йилда 30 фоизга ўсида ва 22.7 миллиардга, ЙЕЛ университети сармоясининг белгиланган рентабеллиги 11,5 фоизга етди ва унинг фонд маблағлари 42,3 миллиард долларга баҳоланди.

Олий таълим ташкилотлари шунга ўхшаш фондларни ташкил қилиш учун, биринчи навбатда, малакали топ-менеджерларни жалб қилиши, натижада эса йиллик даромаднинг 50-60 фоизини белгилаши мумкин.

Эндаумент-фонdlарини ташкил қилиш таълим сифатини оширишда беқиёс аҳамият касб этади. Айрим ҳолларда битиувчилар фаолиятининг кейинги муваффақиятлари билан белгиланади.

Маълум бир вақт ўтганидан сўнг, ҳаётда муваффақиятга эришган битиувчилар ўз маблағларидан таълим олган ўқув юртларига хайрия қилиб, фонд маблағларини ошишига ва таълимнинг ривожланишига ҳисса қўшадилар.

Ўзбекистонда олий ўқув юртлари учун маблағларни яратиш динамикаси жуда хилма-хилдир, бу, биринчи навбатда, уларни яратиш ва ривожлантиришнинг баъзи муаммоларини ҳал этиш орқали жаҳон таълим тизимига интеграциялашувни тезлаштиради.

Булар донорлар ва фуқароларнинг менталитетида хайрия ва хайр-эҳсон қадриятларининг, хайр-эҳсон учун мотивация воситаларининг ривожланмаганлиги, ҳомийлар учун етарли солиқ имтиёзларнинг этишмаслиги, маблағ йиғиши воситаларининг ривожланмаганлиги, университетларнинг юқори даражадаги бошқарувига қизиқмаслиқdir. Мана шуларни бартараф этиш орқали топ-1000 университетлар қаторига қўшилиш мумкин. Чунки жаҳон амалиётида олий ўқув юртлари рейтингини тузишда эндаументга тушумлар мезони муҳим кўрсаткич сифатида қўлланилади.

Айниқса, айрим лавозимларни (масалан, магистратура бўлим бошлиғи) мавжуд талабалар сони билан боғланганлиги ишни тӯғри ташкил қилишга салбий таъсири кўрсатмоқда. Агар талабалар сони магистратура бўлим бошлиғи лавозимини жорий қилиш учун етарли бўлмаса, унда ушбу лавозимга 0,5 ставкага ходимга ишга олиниши лозимлигига оид қонуности ҳужжатларни мавжудлиги бугунги кун талабларига мутлақо тўри келмайди.

Олий таълим тизимини ташкил қилиш бўйича айрим ривожланган давлатлар тажрибаси. Олий таълимни, айниқса, хусусий олий таълимни ташкил этиш борасида жаҳонда катта ижобий тажриба тўпланган. Мамлакатимизда олий хусусий таълимни ташкил этиш ва ривожлантиришда хорижий давлатларнинг илфор тажрибасидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Япония. Бу мамлакатдаги таълим тизими хукуматнинг юқори даражадаги таълим соҳасига эътибори натижасида ривожланиб бормоқда.

1996 йилда Бош вазир Хашимото томонидан туб умуммиллий ислоҳотлар бошланиши 2001–2003 йиллар давомида вазирликлар ва идораларни тубдан қайта ташкил этиш ва тартибга солишга олиб келди. Ушбу ислоҳот доирасида автоном бошқаришни институционализация қилиш учун "мустақил маъмурий муассаса" тизими жорий этилди. Вазирликлар таркибида ташкил этилган илмий-тадқиқот институтларининг аксарияти 2001 йил апрель ойида ажралиб чиқди ва мустақил маъмурий муассасаларга айлантирилди.

Ушбу ислоҳотлар муаллифларининг фикрича, нафақат олий ўқув юрти ўз дипломининг сифати учун масъулиятини оширади, балки раҳбариятни фаннинг бизнес билан алоқаларини йўлга қўйишга йўналтирилган фаолиятини кучайтиришга ундейди. Корпорациялар ўз дастурлари ва ўқув режаларини яратишлари, ўз университетининг ихтисослашувини белгилашлари, эркин либераллаштириш ва диверсификациялаш сиёсати юритиш имкониятидан тўлақонли фойдаланадилар.

Бугунги кунда ислоҳотлар натижасида Японияда меҳнатга қобилиятли 25-65 ёшли аҳолининг 78,6 фоизи олий маълумотга эга бўлиб, бу ҳолат мамлакатда ишлаб чиқариш юқори даражада автоматлаштирилганлиги ва у оддий ишчилардан ҳам юқори даражадаги тайёргарлик талаб қилиши билан тавсифланади. Япония мамлакатида 600 та университет, шу жумладан, 425 та хусусий университет мавжуд бўлиб, уларда 2,5 млн. талаба таҳсил олмоқда. Япониянинг олий таълим тизими ўзига хос бўлиб, сўнгги ўн йилликларда рўй берган барча ўзгаришларга қарамасдан у жаҳондаги энг консерватив таълимлигича қолмоқда. Айни пайтда таълим тизимини ислоҳ қилиш орқали япон жамиятини янгилаш рўй бермоқда.

Хитой. Хитойда кўп босқичли олий таълим тизими шаклланган бўлиб, охирги йилларда мамлакатда олий ўқув юртлари сони кескин қўпаймоқда. Бугунги қунга келиб, Хитойда давлат университетларининг сони 2500 дан ортиб кетган. Хитойда давлат ОТТлари билан бирга нодавлат таълим муассасалари ҳам фаолият юритади. Жамоатчилик томонидан ташкил этилган нодавлат таълим муассасалари давлат муассасалари фойдаланадиган хукуқлардан бир хилда фойдаланади. 1997 йилда ўтказилган аккредитация натижасида 1200 та нодавлат ОТТдан атиги 21 таси давлат намунасидаги диплом бериш хукуқини қўлга киритди. Нодавлат ОТТларга ўқув адабиётларини ва мутахассисликлар йўналишларини мустақил белгилаш хукуқи берилган. Уларнинг ўқув режалари ва дастурлари маҳаллий иқтисодиётнинг эҳтиёжларига йўналтирилган бўлиб, давлат ОТТлари қамраб олмаган бўшлиқни тўлдиришни мақсад қилиб қўйган.

Хитойда ўқиши учун ҳамма пул тўлаши шарт, стипендиялар тизими амал қиласи. Олий ўқув юртлари битирувчилари мустақил равишда ишга жойлашадилар ёки аспирантурага кирадилар. Хитой олий ўқув юрти ўз талабаларини ўқиши

ва стажировка учун чет элга жўнатиши мумкин. Олий таълим кўлами бўйича Хитой жаҳонда биринчи ўринни эгаллади ва олий таълим сифати бўйича халқаро рейтингларда Хитойнинг ўнлаб университетлари муносиб ўрин эгаллаган. Британиянинг “The Times” журналининг 2009 йилдаги сўнгги рейтингида Хитойнинг олтига олий ўқув юрти жаҳондаги 200 та энг яхши университетлар қаторидан жой олган. Ушбу рўйхатда Пекин университети 52-ўринда турибди. Таққослаш учун: МДУ бу рўйхатда 155-. Хитой бизнес мактабларининг нуфузи ортди. Улардан энг яхиси Шанхайнинг CEIBS мактаби бўлиб, у “Financial Times Executive” MBA Rankings бўйича 2009 йилда 100 энг яхши мактаб ичидаги 22-ўринни эгаллади. 2006 йилда у 21-ўринда эди, 2001 йилда эса энг яхши юзталикка умуман кирмаганди. Ислоҳотларнинг дастлабки беш йили давомида Хитой олий ўқув юртларини давлат томонидан молиялаштириш икки мартадан ортиқроқ ўсди ва йилига \$10,4 млрд.га етди. Қўшимча харажатларнинг бир қисми хорижда муваффақиятга эришган олимларни олиб келишга йўналтирилади: уларга ҳатто америкаликлар ўлчови бўйича ҳам яхшигина маошлар таклиф қилинади ва Фарбдагидек меҳнат шароитлари яратилган.

Хитойда хусусий олий таълим эгалари турли хил субъектлар бўлиб, улар ўз ичига қуидагиларни олади: собиқ ўқитувчилар, истеъфога чиққан амалдорлар, тадбиркорлар; ижтимоий тузилмалар, масалан, сиёсий партиялар; корхоналар, хусусий ОТТни ташкил этишда катта роль ўйнайдиган таълим гурӯҳлари; давлат ОТТ нинг филиаллари; бошқа давлатлар билан ҳамкорликда ташкил этилган ОТТлар.

Хусусий ОТТнинг молиялаштириш манбалари турлича: таълим учун тўланадиган тўловлар ва бадаллар; ҳомийларнинг маблағлари; хайрия ажратмалари; банк заёмлари; маҳсус давлат фондлари; хорижий инвестициялар; тадбиркорликдан тушган даромадлар ва бошқа манбалар.

ОТТ давлатдан катта молиявий ёрдам олмаганилиги боис Хитойда хайрия қилиш маданияти унча ривожланмаган, шу туфайли кўпчилик коллеж ва университетлар таълим учун жуда катта маблағ тўлайдиган талаба учун ўзаро рақобатлашиб, шу тариқа таълим хизматлари бозорини бошқарадилар.

Корея. Корейс олий таълими бир вақтнинг ўзида ҳам барчага тенг ва нуфузли ҳисобланади. Бир томондан, ҳукумат олий таълим олиш учун “тенг имкониятлар” сиёсатини онгли равишда ва изчил амалга оширмоқда, иккинчи томондан, корейс олий ўқув юртлари аниқ иерархик пирамидани ҳосил қилиб, унда турли университетлар дипломларининг “баҳоланиши” турлича бўлиши мумкин. Бундай мувозанатлаштирилган ва пухта ўйланган сиёсат ўзининг ижобий самараларини берди. 2005 йилга келиб Жанубий Кореяда 25-34 ёшли кишиларнинг 97 фоизи олий маълумотга эга эдилар. Таққослаш учун, 1960 йилларда Жанубий Кореянинг миллий даромади Мексика ва Жанубий Америка мамлакатларининг миллий даромадидан паст эди, таълим малакаланиши бўйича эса Жанубий Корея Иқтисодий ва ижтимоий ривожланиш ташкилотининг 30 мамлакати рейтингида энг қолоқ мамлакатлар қаторида эди. Эришилган муваффақият шундан иборатки, мамлакат ўз аҳолисининг таълимга бўлган муносабатини ўзгартиришга ва талабнинг ўсишига мос тарзда жавоб бера олишга эришди.

Кореяда олий таълим икки категорияли икки гурухга бўлинади: оммавий ёки хусусий ўқув юртлари ва касбий таълим муассасаси(коллежларга ўхшаш) ва университетлар. Айни пайтда бу давлатда университетлар ўз мақоми ва рейтинги бўйича бир-биридан кескин фарқ қиласди, бир университет дипломи бошқа университет дипломига нисбатан битиравчи олдида қўпроқ имкониятлар очиши мумкин. Университет нуфузи унинг молиялаштириш мақомига эмас (хусусийми ё оммавий), балки ОТТнинг илмий салоҳияти ва ўқув дастурлари сифатига боғлиқ бўлади. Кореянинг давлат университетлари хусусий ОТТлардан фақат ўқув курси қиймати билангина фарқланади, масалан, давлат университетида бакалавр дипломини олиш қиймати хусусий таълим муассасасига нисбатан 2 баравар арzon бўлиши мумкин.

Хозирги кунда Корея Республикасида фаолият олиб бораётган 419 олий ўқув юртлари (ундан 24 тасигина давлатга тегишли) маълум бир “иерархик пирамида”ни ташкил этади, абитуриент ўқишига кирмоқчи бўлганда ушбу иерархияда тегишли университетнинг тутган ўрнига эътибор қаратади. Гарчи барча университетлар Таълим вазирлиги томонидан назорат қилиниб турилса-да ва ҳар бир университетнинг ўз ўқув режалари ва шаклланган таълим бериш кўникмалари мавжуд бўлса-да, Кореяда айнан қайси университетни тугатганлик муҳим аҳамиятга эга. Бинобарин, “яхши” университет дипломи ўз эгасига ишга жойлашишда, кейинчалик лавозими кўтарилишида, ҳатто шахсий ҳаётини қуришда ҳам салмоқли роль ўйнайди.

Расман Кореяда олий таълим ташкилотларининг 5 типи мавжуд бўлиб, улар қўйидагилардир: университетлар, коллежлар, педагогик институтлар, кундузги ва сиртқи университетлар. Бундан ташқари, яққол ҳарбий ёки диний йўналишга эга бўлган ўқув массасалари ҳам мавжуд.

Сингапур. 2020 йилдаги The Legatum Prosperity Index маълумотларига кўра, Сингапур давлати таълим сифати бўйича дунёда биринчи ўринда эканлигини кўриш мумкин.

Сингапурда ўқитувчилар давлат хизматчиси ҳисобланиши ва таълим вазирлиги бюджети Мудофаа вазирлигидан кейин иккинчи ўринда (ЯИМнинг 5%) туради. Мазкур давлатда ҳар йили таълим соҳасига тахминан 12,9 миллиард доллар сарфланиб, давлат умумий бюджетининг (68,6 миллиард доллар) 18,7% ини ташкил қиласди. Мамлакатда аҳолининг саводхонлик даражаси 96% ни ташкил қиласди.

Сингапур таълим тизими нолдан яратилган ва 45 йил ичida юқори кўрсаткичга эришган. Сингапур таълим инфратузилмаси ихчам ва мукаммал мамлакат иқтисодиётининг таркибига интеграция қилинган. Хозирги вақтда давлат иқтисодий гигант ҳисобланади. Бу иш билан таъминлаш масалаларини тўлиқ ҳал қиласди, ишлаб чиқариш суръати ва фуқаролар фаровонлигини оширадиган кўп миллатли компанияларни жалб қилиш билан боғлиқ эди.

Сингапур таълим тизимининг муваффақиятли ривожланишининг асосий жиҳати шундаки, аҳолининг сифатли таркиби иқтисодий ривожланишда кескин ютуқ учун ишлатилган ягона ресурс эди. Билимга асосланган иқтисодиётга эътибор қаратилди, шу сабабли таълим соҳасини доимий ривожлантириш ва модернизация қилиш мавжуд.

Бугунги кунда Сингапурда 34 та таълим муассасаси мавжуд бўлиб, уларда 900 мингга яқин талаба таҳсил олади.

Сингапур фуқароларини хорижий университетларда ўқитиш шартлари ҳам қонун билан тартибга солинади, яъни грантлар ва стипендиялар бериш шартлари белгиланади. Ушбу қарор иқтисодиётни модернизация қилиш ва унинг рақобатбардошлигини ошириш, шунингдек, жаҳон тажрибасини мамлакатда рағбатлантириш ва мослаштириш мақсадида қабул қилинди.

Шуни таъкидлаш керакки, дунё мамлакатларининг учдан бир қисми (34%) давлат бюджетининг 1% дан камини 23 ёшдан ошган одамлар учун таълимга сарфлайди. Сингапур тажрибасини шу нуқтаи назардан ҳисобга олган ҳолда, қисқа вақт ичида у ахборот-коммуникация технологиялари, шунингдек, таълим соҳасида етакчи бўлишга муваффақ бўлганлигини таъкидлаймиз. Албатта, Сингапурнинг иқтисодий ўсишини таъминлаган асосий омиллардан бири экспорт йўналиши, хорижий инвесторларни жалб қилиш, неолиберализм ва коррупцияга қарши кураш йўналиши, шунингдек, давлатнинг барқарор иқтисодий ривожланишга ўтишини таъминлайдиган таълим ислоҳоти.

Ўзбекистонда хорижий давлатлар университетларининг филиалларини очиш бўйича мавжуд амалиёт ва уни такомиллаштириш масалалари.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2019 йил 24 июлдаги “Хорижий давлатларда таълим олганлик тўғрисидаги ҳужжатларни тан олиш тартибини такомиллаштириш ҳақида”ги 620-сонли Қарорига асосан, хорижий университетлар битирувчиларининг дипломлари Ўзбекистонда тан олиниши механизмига айрим ўзгаришлар киритилди.

Унга асосан, битирувчининг хорижий давлатларда таълим олганлик тўғрисидаги ҳужжатларини ностирификациялаш қўйидаги ҳолларда тўғридан-тўғри (маҳсус синовларсиз) амалга оширилади, башарти таълим халқаро тан олинган ташкилотларнинг олий таълим ташкилотлари рейтингида биринчи 1000 талик рўйхатига киритилган, Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги ҳамда Давлат тест марказининг қўшма қарори билан ҳар йили рўйхати тасдиқланадиган таълим муассасаларида олинган бўлса. Бу билан, ўз навбатида, хорижий давлатлардаги университетларнинг ўзбекистонлик битирувчилари кўп йиллардан бўён дуч келаётган жиддий муаммо бартараф этилди.

Олий ва ўрта маҳсус таълим вазирлиги ҳамда Давлат тест марказининг қўшма қарори билан шундай ОТГлар рўйхати тасдиқланган бўлиб, унга кўра, учта халқаро ташкилот рейтинглари ҳисобга олиниши белгилаб қўйилди. Булар:

- 1) QS – Quacquarelli Symonds;
- 2) ARWU – The Academic Ranking of World Universities;
- 3) THE – Times Higher Education.

Мазкур ўзгартишлардан келиб чиқсан ҳолда юқоридаги рейтинглардаги дастлабки 1000 та университетларига Ўзбекистонда ўз филиалларини очиш, процедуруни либераллаштириш таклиф қилинади.

Дастлаб бугунги кунда хорижий давлатлар университетларини очиш бўйича амалдаги тартибга эътибор қаратиш зарур.

Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонунига мувофиқ билим олиш ҳуқуқи давлат ва нодавлат таълим муассасаларида амалга оширилиши белгиланган. Нодавлат таълим муассасаси Ўзбекистон Республикаси

Вазирлар Маҳкамаси белгилаган тартибда давлат аккредитациясидан ўтган пайтдан бошлаб юридик шахс ҳуқуқлари ва таълим фаолияти билан шуғулланиш ҳуқуқига эга бўлади.

Бугунги кунда фаолият юритаётган 30 та хорижий университетларнинг филиалларининг барчаси Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори ёки Вазирлар Маҳкамасининг махсус Қарорига асосан ташкил қилинган.

Ўзбекистон Республикасида хорижий университет филиалларини ташкил қилиш ва олий таълим тизимига хорижий таълим хизматларини қўрсатувчи корхоналарни жалб қилиш бўйича самарали механизм жорий этилмаган. Худди шундай самарали механизмларни жорий қилган ва у ўз самарасини берадиган давлат сифатида Малайзия, Хитой, Қатар, БАА ва Жанубий Корея республикасини қўрсатиб ўтиш зарур.

Айниқса, Жанубий Кореяда хорижий давлатлар университетларининг ягона мажмуасини яратиш ва мазкур соҳага инновацион ёндашилиб, Инчихон эркин иқтисодий зонасида Глобал университетлар мажмуаси фаолият юритади. Инчихон глобал университетлар мажмуаси Корея таълим тизимии инновацион ривожлантириш, таълим, иқтисодиёт, саноат, маданият ва санъат соҳаларида янги авлод етакчиларини тарбиялаш учун Корея ҳукумати ташабbusi билан ташкил этилган лойиҳадир.

Ушбу лойиҳани амалга ошириш учун 1 миллиард доллар миқдорида инвестиция киритилган. Ҳозирда мазкур худудда 10 га яқин хорижий давлат университетларининг филиаллари, хусусан, Утах университети, Масон университети, Чент университети фаолият юритади. Мазкур лойиҳани амалга оширишдан мақсад Инчиҳон шаҳрини дунёning етакчи инновацион шаҳарларидан бўлган Сингапур ва Дубай каби шаҳарлар қаторига қўшишдан иборат.

Алоҳида таъкидлаб ўтиш зарурки, бугунги кунда хорижий давлатларнинг нуфузли университетлари учун бошқа давлатларнинг худудида ўз филиалларини очишдан қўзланган энг асосий мақсад тижорат мақсади бўлиб, бу ривожланган давлатларда таълимнинг бозор иқтисодиёти механизмларига тўлиқ ўтганлигини англатади.

Бугунги кунда Ўзбекистонда хорижий давлатлар университетларини очиш учун қуйидаги ҳуқуқий моделлардан фойдаланиш мумкин:

1. Ўзбекистон Республикаси худудида ташкил қилинадиган таълим ташкилотини масъулияти чекланган жамият шаклида ташкил қилиб, мазкур ташкил қилинган нотижорат ташкилоти хорижий давлат университети билан комплекс тадбиркорлик шартномаси (франшизинг) шартномаси тузади. Мазкур шаклдаги ҳамкорликнинг асосий шарти хорижий университетга қўрсатилган таълим хизматлари учун ҳар ўқув йили якунида шартномада белгиланган аниқ пул суммаси тўланади.

Мазкур шаклда ташкил қилинган университет филиаллари сифатида Американинг Вебстер университети, Инҳа университети, Халқаро Вестминстер университетларини қўрсатиб ўтиш мумкин. Ушбу шаклдаги ҳамкорлик доирасида хорижий давлат университети янги ташкил қилинган филиални тўлиқ ўқув ва ўқув услубий қисми, яъни таълим сифати, ўқув дастурлари ва талаблари, талабалар билимини баҳолаш, ўқув жараёнин мувофиқлаштириш ва режалаштириш, ўқитувчilarни танлов асосида ишга олиш ҳамда уларни

малакасини ошириш, хорижий университет дипломини беришга жавоб беради. Шу сабабли ўқув ишлари бўйича проректор ва декан лавозимида хорижий университет вакили тайинланади. Ушбу шаклдаги ҳамкорлик доирасида университетнинг эгаси уни ташкил қилган Ўзбекистон юридик шахс(лар)и ҳисобланади. Шу сабабли янги ташкил қилинадиган университетнинг биноси ва барча инфраструктура, моддий-техник таъминот ҳамда маркетинг хизмати Ўзбекистон томонидан таъминланади.

Мазкур шаклда университетни ташкил қилишнинг салбий томони сифатида хорижий ҳамкорнинг университет фаолиятида кўрилган зарар учун жавобгар бўлмаслигидир. Барча иқтисодий таваккалчилик Ўзбекистон тарафи зиммасига юклатилади. Ҳар қандай ҳолатда ҳам (кам миқдордаги абитуриентларнинг ўқишга топширишидан қатъи назар) Ўзбекистон тарафи белгиланган қатъий суммани хорижий университетга тўлашга мажбур.

2. Хорижий давлат университети бир томондан ва Ўзбекистон тарафи иккинчи томондан масъулияти чекланган жамият (МЧЖ) шаклида қўшма корхона ташкил қилиш. Ушбу амалиёт Ўзбекистон тажрибасида Тошкент шаҳрида жойлашган Сингапур менеджментни ривожлантириш институти тажрибасида мавжуд. Ушбу ҳолатда МЧЖ таъсисчилари белгиланган устав капиталини киритган ҳолда университет филиалини очиш бўйича барча чора-тадбирларни бирга амалга оширадилар ва фойда ҳамда зарар учун тенг миқдорда жавобгар бўлади.

Ушбу ҳолатда хорижий давлат университетининг устав капиталини шакллантириш бўйича ҳиссаси таълим сифати, ўқув дастурлари ва талаблари, талабалар билимини баҳолаш, ўқув жараёнини мувофиқлаштириш ва режалаштириш, ўқитувчиларни танлов асосида ишга олиш ҳамда уларнинг малакасини ошириш, хорижий университет дипломини бериш билан белгиланса, Ўзбекистон тарафи университетнинг биноси ва барча инфраструктура, моддий-техник таъминот ҳамда маркетинг хизмати билан ўз ҳиссасини киритади. Ушбу модельнинг салбий тарафи сифатида хорижий инвесторлар томонидан келгусида университетни бошқариш ҳуқуқини берувчи ҳиссасининг ошиши ва уни бошқариш ҳамда назорат қилишда Ўзбекистон тарафининг ваколатларининг камайиши билан белгиланади. Бундан ташқари, қўшма корхона сифатида ташкил қилинган университет филиалига келгусида бошқа хорижий университетларни жалб қилиш имконияти мавжуд эмас.

Ижобий тарафи сифатида ҳар йили аниқ белгиланган пул миқдорини Ўзбекистон тарафи тўлашга мажбур бўлмайди. Тижорат таваккалчилиги иштирокчилар ўртасида тенг тақсимланади. Университет филиалини бошқаришда ҳар икки тараф тенг қатнашади ва буни МЧЖ бошқарув органи ҳал қиласи.

Олий таълим тизимини янада такомиллаштириш бўйича таклиф ва тавсиялар:

1. Мамлакатимизда олий таълим соҳасида хизмат кўрсатиш бўйича талаб ва таклиф ўртасида номувофиқликнинг юзага келганлиги ва Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 41-моддасида мустаҳкамлаб қўйилган ҳар кимнинг билим олишга бўлган ҳуқуқларини тўлақонли кафолатлаш мақсадида давлат тасарруфидаги олий ўқув юртлари фаолиятини такомиллаштириш билан бир қаторда, хусусий олий таълим ташкилотларини ташкил этишга жиддий

эътибор қаратиш талаб этилмоқда. Бинобарин, дунёда олий таълим ташкилотлари битувчиларининг учдан бир қисмини хусусий олий таълим ташкилотларининг битирувчилари ташкил этади.

2. Хусусий олий ўқув юртлари нафақат миллий кадрларни етиштириш, балки турли соҳаларда тадқиқот олиб бориш, изланишлар натижаларини даромад келтирувчи тармоқларга айлантириш, минглаб иш ўринларини яратиш ва олий таълим соҳасида рақобат муҳитини юзага келтиришга хизмат қиласди.

Энг эътиборлиси, хусусий олий ўқув юртлари фаолияти учун давлат бюджетидан маблағ ажратиш шарт эмас. Барчаси хусусий тадбиркорлар, муассислар, донорлар зиммасида бўлади. Олий ўқув юртларини молиялаштиришнинг ноанъанавий методларни қўллаш, яъни эндаумент инвестицион фондларини (буғунги кунда Европа мамлакатлари, хусусан, АҚШ ва Буюк Британияда таълим, маданият ва ижтимоий соҳаларда ушбу фонdlар кенг фаолият юритади. Эндаумент фондларини бошқаришдан олинган маблағлар олий ўқув юртлари бюджетининг 35-45% ини ташкил этади) ривожлантириш олий ўқув юртлари моддий техника базасини кучайтиришга, молиявий мустақиллигини кенгайтиришга ёрдам беради ва олий ўқув юртларини рейтингини тузишда эндаументга тушумлар мезонидан фойдаланилади.

Ўзбекистонда олий ўқув юртларини рейтингини тузиш улар ўртасидаги рақобат муҳитини баҳолаш, таълим сифат даражасини ошириш жаҳон таълим тизимиға интеграциялашувини кучайтирган бўлар эди. Олий ўқув юртлари рейтингни қуидаги баҳолаш мезонлари орқали ҳисоблаш ва муентазам равишда оммавий ахборот воситаларида эълон қилиб бориш лозим:

- битирувчиларнинг ўртача ойлик маошлари миқдори;
- битирувчиларнинг таълимга сарфлаган харажатларининг қопланганлиги;
- ишга жойлашишлари ва лавозимининг кўтарилиши;
- ўқитувчилар таркибида илмий даражага эга бўлган профессор-ўқитувчилар улуши;
- ўқиётган хорижий талабалар сони;
- олий ўқув юртини молиялаштиришда эндаументнинг улуши.

3. Мамлакатимизда хусусий олий ўқув юртларини ташкил этиш учун тегишли қонун хужжатларини такомиллаштириш талаб этилади. Хусусан, Фуқаролик кодекси, “Таълим тўғрисида”ги Қонун, “Нодавлат таълим хизматлари кўрсатиш соҳасидаги фаолиятни лицензиялаш тартибини такомиллаштириш тўғрисида”ги Низом ва бошқа бир қатор соҳага оид норматив-хуқуқий хужжатларда хусусий олий ўқув юртларининг хуқуқий мақоми, уларни аккредитациялаш, молиялаштириш манбалари, ташкилий-хуқуқий шакли каби масалалар ўзининг хуқуқий ечимини топиши керак.

Бундан ташқари, Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонунида хорижий университет филиалларини очиш, уларнинг ташкилий-хуқуқий шакли ва хусусий университетларни ташкил қилишнинг ўзига хослигини кўрсатиб ўтиш зарур. Бундан ташқари, келгусида олий таълим тизимини бозор иқтисодиёти механизмларига мослаштириш, давлат, хусусий ва хорижий университетларнинг филиаллари ўртасидаги соғлом рақобат муҳитини яратиш учун давлат олий таълим ташкилотларини хусусийлаштириш таклиф қилинади.

4. Ҳудудлардаги илмий-педагогик салоҳияти паст даражада бўлган ОТТларни бир бирига қўшиб йириклаштириш орқали уларнинг моддий-техник базасини қучайтириш ва тайёрланаётган мутахассисларнинг рақобатбардошлигини оширишга эришиш мумкин.

5. Соҳавий ва соҳалараро мутахассисликлар бўйича хусусий ОТТларни ташкил этиш орқали таълим соҳасини тижоратлаштириш зарур. Бунда тижорат ташкилотларига хусусий ОТТларни рўйхатдан ўтказишнинг ва таълим дастурларини аккредитациялашнинг, тижорат банклари томонидан таълим кредитларини ажратишнинг аниқ қоидаларини ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқдир. Шунингдек, тайёрлов курслари ва марказларнинг яхлит бир тизимини яратиш ҳамда олий таълимда ўқитишнинг масофавий шаклларини жорий этиш зарур.

6. Олий таълим ташкилотлари сони ва сифатини ошириш орқали қабул сонини ошириш ҳамда босқичма-босқич қабул квоталарини бекор қилиш ҳамда олий таълимга қабул қилинадиган талабалар сонини белгилашни таълим муассасаларининг ўзи томонидан белгиланишига шароит яратиш лозим.

7. Меҳнат бозори эҳтиёжларидан ва иқтисодиётнинг ривожланиш суръатидан келиб чиқиб, олий таълимда ўқитиш сифатини оширишга бевосита иш берувчилар ва кадрлар буюртмачиларини жалб қилиш тизимини бозор конъюнктураси нуқтаи назаридан қайта кўриб чиқиш талаб этилади.

8. Хусусий ОТТларни ташкил этишда давлатнинг иштироки, асосан, улар фаолиятини ҳуқуқий тартибга солиш ва аккредитациялаш, таълим соҳасида фаолият юритиш ҳуқуқини берувчи лицензиялар бериш билан чекланиши лозим. Бунда хусусий ОТТлар ўз фаолиятларини меҳнат бозори эҳтиёжларидан келиб чиқиб йўналтириши, ўқув режалари ва дастурларини ишлаб чиқишдан мустақил бўлишлари ва таълимга қўпроқ ижодий ёндашишлари мумкин бўлади.

9. Хорижий давлатларнинг университетлари филиалларини очиш тарафлар томонидан биргаликда таълим дастурларини ишлаб чиқиш ва хорижий давлатларда фойдаланаётган таълим дастурларини мослаштириш имкониятини беради. Агар Ўзбекистонда талабаларнинг хорижий давлатда жойлашган университетнинг таълим дастурлари билан тўғридан-тўғри ўқитилиши ҳам юридик ҳам амалий жиҳатдан муаммоларни келтириб чиқариши мумкин. Шу сабабли биргаликда таълим дастурларини 70% хорижий давлат, 30% миллий хусусият аралашган ҳолда ишлаб чиқиш мақсадга мувофиқ.

10. Бугунги кунда хорижий университетлар филиалларини очишдаги мавжуд тартиб ва уларнинг ташкилий-ҳуқуқий шаклини инобаттга олган ҳолда, халқаро тан олинган таълим муассасалари рейтингида биринчи 500 талик рўйхатига киритилган хорижий университетлар филиалларини очишда соддалаштирилган тартиботни жорий қилиш, шунингдек, уларга очилган давридан бошлаб 10 йил давомида турли солиқ имтиёзларини тақдим этиш мақсадга мувофиқ.

11. ОТТ фаолияти ва ўқув дастурларини белгилаб берувчи давлат таълим стандартларини бекор қилиш таклиф қилинади. ОТТларга реал эҳтиёждан келиб чиққан ҳолда ўз ўқув дастурлари ва таълим стандартларини мустақил белгилаш ҳуқуқини бериш зарур. Энг муҳим масала бу сифатли таълим. Шу боис ушбу амалиётни умумэътироф этилган халқаро стандартлар ва бозор иқтисодиёти механизмлари асосида тартибга солиш зарур.

12. Халқаро миқёсда етакчи нуфузга эга бўлган университетлар филиалларининг мажмуасидан иборат бўлган эркин иқтисодий зonasини ташкил этиш ва бу орқали Марказий Осиёда етакчи инновацион марказни ташкил этиш мамлакатимизда илм-фанни ривожлантириш учун катта қадам қўйишга сабаб бўлган бўлар эди. Шу сабабли Тошкент вилояти ҳудудида ўзида ишлаб чиқариш, қайта ишлаш ва таълим бериш жараёнларини қамраб олувчи хусусий университетлар ёки хорижий университетлар филиалларини ташкил қилиш, олий таълим тизимида **education hub** ташкил қилиш орқали ушбу ҳудудга эркин иқтисодий зона мақомини бериш таклиф қилинади.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ:

1. А. Хамирова. Олий таълим тизимида таълим жараёни сифатини бошқариш самарадорлигини ошириш. 04.09.2015 №7 (91)-2015. <http://www.biznes-daily.uz/>.
2. Қодиров Б.Б., Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимида кадрлар тайёрлашнинг ташкилий-ҳуқуқий асосларини такомиллаштириш // Юр.фан док дисс. Автореферат. – Тошкент 2019 й., Б-25.
3. Мусурмонова О., Креативлик-педагог кадрлар компетентлигини белгиловчи муҳим индикатор сифатида. Олий таълим: муаммо ва ечимлар-Республика илмий-амалий конференция тўплами. – Тошкент 2020 й., Б. 27.
4. Хўжаев F., Олий таълим муаммолари: таққос ва статистика. 03.07.2017 kun.uz/67316320?q=%2F67316320.
5. Ташходжаев М.М., Олий таълим тизимини молиялаштиришда давлатнинг роли. // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар // Илмий электрон журнал. №2, март-апрель 2021 йил. – Б. 44.
6. Кульпин С.В., Эндаумент-фонды вузов: целесообразность, перспективы, наилучшие практики. https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/55508/1/978-5-7996-2231-2_059.pdf.
7. Анвар Хўжаев, Сингапер туълим тизими: жахон мароифида етакчи брендга айланган // <https://isrs.uz/uz/maqolalar/singapur-talim-tizimi-zaon-maorifida-etakci-brendga-ajlangan>.
8. Masahiro Horie & Yuko Kaneko, Independent Administrative Institution: Innovation of Public Organizations in Japan, 2 Int'l J. Civ. Soc'y L. 52 (2004).
9. Семенюк Н.В., Горощенова О.А. Образовательная система Сингапура. Молодёжный вестник ИрГТУ Том 10 №2 2020 -С.-164.
10. Shao, Zhemin Yale's endowment reaches \$42.3 billion, posting highest rate of return since 2000. Yale Daily News (October 14, 2021).
11. Ivy League Endowments 2015: Princeton University on Top as Harvard Struggles with Low Investment Return". Retrieved June 26, 2020.
12. Harvard's Endowment Soars to \$53.2 Billion, Reports 33.6% Returns". The Crimson. 2021-10-14. Retrieved 2021-10-14.
13. К.Фозиев., Олий таълимни ташкил қилиш бўйича айрим ривожланган давлатлар тажрибаси// Vol. 1 No.4 (2022) Б-3-15.
14. Қонун хужжатлари миллий тўплами // lex.uz.
15. <https://edu.uz/>
16. <http://marifat.uz/marifat/ruknlar/olii-talim/1349.htm?cv=1>.
17. <https://www.statista.com/statistics/1168605/largest-universities-in-the-uk/>.

18. http://review.uz/ru/post/kolumnisti/kolumntist_12884.
19. <https://www.ibtimes.com/ivy-league-endowments-2015-princeton-university-top-harvard-struggles-low-investment-2131005>.
20. [https://tradingeconomics.com/japan/labor-force-with-advanced-education-percent-of-total-wb-data.html#:~:text=Labor%20force%20with%20advanced%20education%20\(%25%20of%20total%20working%2Dage,compiled%20from%20officialy%20recognized%20sources](https://tradingeconomics.com/japan/labor-force-with-advanced-education-percent-of-total-wb-data.html#:~:text=Labor%20force%20with%20advanced%20education%20(%25%20of%20total%20working%2Dage,compiled%20from%20officialy%20recognized%20sources).
21. The legatum prosperity index 2020. Creating the Pathways from Poverty to Prosperity. // URL <https://www.prosperity.com/rankings>.
22. <https://www.topuniversities.com>.